

УДК 339.926

АНАЛІЗ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ АСПЕКТІВ МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ КРАЇН**Тараненко І.В., д.е.н.***E-mail: ivtar@ukr.net**ВНЗ «Дніпропетровський університет ім.А.Нобеля»*

Стаття присвячена дослідженню еколого-економічних аспектів міжнародної конкурентоспроможності країн на прикладі країн ЄС, зокрема, виокремлені такі: необхідність дотримання вторинних зобов'язань при реалізації екологічних директив; часте здійснення додаткових екологічних витрат поверх витрат на дотримання обов'язкових екологічних норм; участь громадськості в природоохоронному законодавстві; диференційована складність вирішення екологічних проблем в різних сферах; різний ступінь забруднення навколишнього середовища в різних країнах. Автором зроблений висновок, що ефективний механізм еколого-економічної конвергенції може стати шляхом здобуття еколого-економічних ефектів та покращення міжнародних конкурентних позицій країн, що важливо для країн, які недавно вступили до ЄС, та особливо актуально для України з огляду на сучасні політичні тенденції. Одним з таких механізмів є політична дифузія.

Ключові слова: міжнародна конкурентоспроможність країн, еколого-економічна конвергенція, інноваційна політика, екологічні інновації, політична дифузія

UDC 339.926

ANALYSIS OF ECOLOGICAL-AND-ECONOMIC ASPECTS OF INTERNATIONAL COMPETITIVENESS OF THE COUNTRIES**Taranenko I.V., Doctor of Economics***E-mail: ivtar@ukr.net**Dnipropetrovsk Alfred Nobel University*

The article is devoted to investigation of the ecological-and-economic aspects of international competitiveness of the countries on the example of the EU, in particular, there have been singled out such ones: the imperative of compliance with secondary obligations during implementation of environmental directives; frequent implementation of additional environmental costs over the costs of compliance with applicable environmental regulations; public participation in environmental legislation; differentiated complexity of solving environmental problems in various areas; different degree of contamination in different countries. The author concluded that an effective mechanism of ecological-and-economic convergence can stimulate environmental-and-economic effects and improve the international competitive position of the countries, that is important for countries that have recently joined the EU, and especially important for Ukraine given the current political trends. One of such mechanisms is the political diffusion.

© Тараненко І.В., д.е.н., 2014

Keywords: international competitiveness of the countries, ecology-and-economic convergence, innovation policy, ecologic innovation, political diffusion

Актуальність проблеми. Сучасні кризові умови, які характерні для української економіки, наголошують на необхідності максимально швидкої конвергенції економічних політик України та ЄС. Це зумовлено тим, що серед цілей Угоди про асоціацію між Україною та ЄС є намір «запровадити умови для посиленних економічних та торговельних відносин, які вестимуть до поступової інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС» [1]. Реалії стану української економіки свідчать про те, що продуктивному розвитку торговельних відносин між Україною та Європейським Союзом, а також підвищенню міжнародної конкурентоспроможності української продукції, що експортується, перешкоджає низька якість вітчизняних товарів, зокрема з причини їх невідповідності екологічним стандартам та вимогам ЄС. Крім того, неефективно побудована екологічна політика України заважає отриманню еколого-економічних ефектів внаслідок її імплементації. В той час як країни ЄС здобувають такі ефекти завдяки ефективним системам та механізмам своєї екологічної політики. На наш погляд, підвищення міжнародної конкурентоспроможності України та поглиблення торговельних відносин з ЄС можливе при врахуванні екологічних аспектів, що є передумовою відповідності українських товарів європейським стандартам. Отже, в Україні постає проблема імперативу еколого-економічної конвергенції з ЄС, а не суто економічної. В цьому контексті важливим є розгляд еколого-економічних аспектів, які впливають на процес успішної еколого-економічної конвергенції та підвищення за рахунок неї міжнародних конкурентних переваг країн, що дозволить розробити певні рекомендації стосовно успішної реалізації конвергентного еколого-економічного процесу в Україні.

Аналіз останніх наукових досліджень. Взаємозв'язок між рівнем економічного розвитку та екологічною безпекою досліджували в своїх працях О. Балацький, П. Бобровський, З. Герасимчук, Г. Лацко, В. Барякіна. Аналізу впливу екологічного фактора на міжнародну конкурентоспроможність країн присвячені праці М. Портера, М. Мазанті, Д. Медоуза, Г. Дейлі. Концептуальним основам «зеленої» економіки присвятили свої праці Л.Г. Мельник, Е. Вайцекер, Т.П. Галушкіна, Б.В.

Буркинський, Є.В. Хлобистов. Дослідженню досвіду країн в реалізації успішної еколого-економічної конвергенції присвячені праці С. Ніла, С. Гріна, Є. Тьорнера. Проте, на наш погляд, бракує літератури, присвяченої аналізу еколого-економічної конвергенції як фактора підвищення міжнародної конкурентоспроможності країн, які щонедавно увійшли до ЄС або спрямовані на тісне співробітництво з Європейським Союзом.

Метою роботи є аналіз аспектів еколого-економічної конвергенції на прикладі ЄС як фактора підвищення міжнародної конкурентоспроможності країн.

Викладення основного матеріалу дослідження. Слід зазначити, що загалом екологічний аспект міжнародної конкурентоспроможності країн ЄС характеризується специфікою свого впливу на конкурентні переваги названих країн, яка насамперед полягає в тому, що навіть ефективно побудована екологічна політика не спричиняє значні економічні ефекти в короткостроковій перспективі. Ця особливість пов'язана в значній мірі з специфікою екологічного законодавства ЄС, яка відрізняє його від інших сфер правового поля. Аналіз літературних джерел дозволив виокремити наступні особливості екологічного регулювання в ЄС [2-7].

По-перше, зауважимо, що екологічні директиви ЄС характеризуються рядом вторинних зобов'язань, тобто зобов'язань, які повинні дотримуватися країнами на наступному етапі після прийняття директиви до застосування. Тому дотримання директив не обмежується простим виконанням, як це має місце в інших правових сферах, а передбачає прийняття певних планів, програм або створення охоронюваних зон та інше. Деякі з вторинних зобов'язань також включають створення інфраструктури та здійснення значних інвестицій в охорону навколишнього середовища (очищення міських стічних вод, питної води, полігонів і т.д.).

По-друге, дотримання законодавства ЄС з охорони навколишнього середовища часто пов'язане з використанням коштів фондів ЄС, зокрема, фонду «Лайф», Структурних фондів, Фонду Єдності та ін., а також отримання фінансування за рахунок кредитів Європейського інвестиційного банку, що передбачає додаткові екологічні витрати поверх витрат на дотримання обов'язкових екологічних норм.

По-третє, багато аспектів природоохоронного законодавства ЄС включає в себе також такий компонент, як участь громадськості. Правова імплементація участі громадськості реалізується Орхуською конвенцією про доступ громадськості до інформації, її участі в процесі прийняття рішень та правосудді з екологічних питань. Ця риса екологічного регулювання ЄС спричиняє певну проблему для нових країн-членів ЄС у зв'язку з тим, що загально прийнятим фактом серед дослідників та експертів є пряма залежність між величиною доходу на душу населення в країні та схильністю до споживання екологічних товарів, а також здійснення інвестицій у природоохоронних цілях. Оскільки нові країни-члени ЄС характеризуються нижчими показниками доходу на душу населення порівняно зі «старими» членами Співтовариства, то можна припустити, що громадськість в цих країнах не буде одночасно зі вступом країни до ЄС проявляти активну участь у вирішенні екологічних проблем, адже для цього має пройти певний проміжок часу, протягом якого дохід на душу населення повинен зрости та сприяти підвищенню інтересу населення до більш корисних, тобто екологічних товарів, що, в свою чергу, стимулює діяльність громадських організацій в цьому напрямку.

По-четверте, слід зазначити, що серед сфер екологічного законодавства ЄС виокремлюють сфери, які спричиняють більше проблем з їх врегулювання, ніж інші, у зв'язку з неефективною оцінкою планів та проектів, що впливають на природоохоронні об'єкти. Зокрема, до таких сфер відносять якість води та повітря, поводження з відходами, захист навколишнього середовища, оцінку впливу на навколишнє середовище суб'єктів господарства.

Слід також зазначити про те, що сам характер екологічних проблем теж відрізняється між країнами ЄС. Так, головними екологічними проблемами Франції є пошкодження лісів внаслідок кислотних дощів, забруднення повітря від промислових викидів та автівок, забруднення води від міських відходів. В той час як для вирішення головних екологічних проблем в Угорщині, серед яких: низька енергоефективність, забруднення повітря, води, ґрунту, неефективне поводження з відходами [8], необхідні значно більші інвестиції, ніж у випадку Франції. Таким чином, здобуття еколого-економічних ефектів навіть від ефективно побудованої екологічної політики в країнах з високим рівнем забруднення навколишнього середовища стає можливим при застосуванні найбільш ефективних механізмів еколого-економічної

конвергенції, що дозволить максимально ефективно, тобто з найменшими витратами, досягти еколого-економічних цілей.

Зазвичай політичну конвергенцію визначають як процес збільшення подібностей характеристик певної політики [9]. При цьому в широкому розумінні передбачається, що процес політичної конвергенції відбувається шляхом пошуку так званого «найменшого спільного знаменника». Слід зазначити, що підписання міжнародних угод в екологічній сфері є одним з найголовніших факторів, що сприяють еколого-економічній конвергенції. Однак, як показують результати досліджень вчених, поширення інструментів екологічної політики серед країн також може відбуватися незалежно від кількості підписаних ними угод [2]. Цей процес відбувається також у зв'язку з існуючими регіональними або національними екологічними проблемами, такими, як високий рівень забруднення повітря в містах, поводження з відходами, забруднення води.

Одним з найпоширеніших та ефективніших механізмів еколого-економічної конвергенції вважається політична дифузія – процес застосування країнами інструментів екологічної політики, які вже застосовуються іншими країнами. Процес політичної дифузії означає соціально опосередковане поширення політики між країнами і всередині політичних систем. Тобто, політична дифузія передбачає процес розповсюдження політичних інновацій в часі, а також аналіз факторів, що сприяли цьому розповсюдженню. Таким чином, політична конвергенція є окремим випадком політичної дифузії. При цьому під процесом політичного трансферту розуміється процес, за яким знання про політику, адміністративні заходи, інститути та ідеї в політичній системі однієї країни використовуються іншою країною. Головні сутнісні характеристики зазначених понять представлені в табл. 1.

Таблиця 1. Характерні риси політичних процесів під час екологічної конвергенції [10]

політичний процес риси	політична конвергенція	політична дифузія	політичний трансферт
аналітичний фокус	ефекти	процес	процес
емпіричний фокус	політичні характеристики	політичні характеристики	політичні характеристики
залежна змінна	зміна подібності	вміст трансферту процес трансферту	модель прийняття

Таким чином, стає зрозумілим, що для сприяння в найкоротші строки з боку екологічної політики еколого-економічним ефектам та підвищенню міжнародної конкурентоспроможності країн є необхідним налагодження процесу екологічної дифузії. Зазначимо, що ідея дифузії,

зокрема технологічної, присутня в популярній «гіпотезі Портера» [11], згідно якої інституційним змінам повинні передувати технологічні, які по каналах дифузії, що розвиваються завдяки існуванню чисельних міжнародних організацій, транснаціональних коаліцій або глобальних наукових дискурсів, сприяють розповсюдженню знань і найкращих практик. Водночас слід зазначити, що сам по собі процес дифузії, незалежно від його природи, не є автоматичним. Країни з низьким рівнем інноваційності не обов'язково характеризуються недостатньо кваліфікованою робочою силою для опанування інновацій. Справа саме в налагодженості каналів дифузії, завдяки чому країна може залучатися до загального процесу дифузії, в тому числі тих її аспектів, що стосуються політичних інновацій в екологічній сфері.

В цьому контексті слід зазначити, що існують головні фактори, що відрізняють країни за цією налагодженістю і дозволяють відповісти на такі питання: чому і яким чином інновації в екологічній політиці поширюються на міжнародному рівні? Чому одні країни приймають екологічні інновації швидше за інші? Для того, щоб відповісти на ці питання, необхідний аналіз наступних факторів політичної дифузії в екологічній сфері [12-15]:

- 1) динаміка міжнародних процесів;
- 2) національні фактори;
- 3) природа інноваційної політики.

Перший фактор передбачає існування так званої нормативної конкуренції, коли уряди країн вирішують прийняти інноваційну політику країн-«першопрохідців» з метою уникнення значних економічних або адміністративних витрат екологічного регулювання. В свою чергу, очікування останніх щодо прийняття іншими країнами інновацій породжує інший фактор – ідейну конкуренцію між країнами, яка стає головною рушійною силою політичної емуляції внаслідок поширення екологічного захисту як міжнародної прийнятої норми. Це може привести до того, що країни з певного моменту вже не можуть протистояти цим інноваціям і, врешті-решт, приймають їх.

Національними факторами, що сприяють прийняттю інновацій в певній країні, є специфічні політичні, економічні, соціальні та інституціональні фактори, які, врешті-решт, і створюють попит на інновації. Так, якщо в країнах, де велике значення має суспільна думка населення про стан довкілля, створюються громадські групи відповідно

до природи інтересів щодо певних екологічних проблем. Якщо такі групи добре налагоджені, вони стають одними з провідних акторів у процесі прийняття політичних рішень, в тому числі екологічних. Також серед національних факторів слід виділити регулятивні інструменти, адміністративні традиції, політичні стилі управління. Вважається, що ніколи трансферт знань не буде відбуватися однаково в двох країнах саме з причини різних традицій, культури та інституціонального устрою.

Стосовно третьої групи факторів, які стосуються природи інноваційної політики, слід зауважити, що її прийняття включає в себе цілий цикл дій, на кожній стадії якого суцільний процес прийняття інновацій може перерватися з ряду причин, пов'язаних з самою сутністю екологічної проблеми, а також політичної та технічної сумісності.

Щодо першої причини зауважимо, що якщо поставлена екологічна проблема лежить у площині важко вирішуваних проблем, або тих, що вже протягом багатьох століть стають на повістці дня, наприклад, проблема збереження біорозмаїття, дифузія інновацій буде відбуватися доволі повільно.

Політична сумісність несе за собою конфлікт інтересів, зокрема, в значній мірі його можуть провокувати фіскальні ефекти інструментів інноваційної політики. Технічна сумісність передбачає легкість, з якою процес інноваційної дифузії може пройти через існуючі регулюючі інструменти. Так, дифузія екологічних інновацій відбудеться швидшими темпами, якщо створити окреме міністерство з питань урегулювання інноваційного розвитку саме в екологічній сфері, ніж адаптувати вже існуючі міністерства з інноваційного розвитку до екологічних мотивацій.

Зазначимо також, що при налагодженні процесу політичної дифузії в екологічній сфері надзвичайно корисним є аналіз досвіду саме тих країн, які стали «першопрохідцями» в прийнятті кожного окремого інструменту екологічної політики. Адже такий аналіз дозволить оцінити наявні вигоди від впровадження того чи іншого інструменту, зіставити еколого-економічні ефекти до та після впровадження певного інструменту та відстежити, яким чином змінювалося його застосування в динаміці, чи відмовлялася країна від цього інструменту чи ні. Як свідчать факти, саме країни-«першопрохідці» і стають найефективнішими політичними дифузорами.

Як свідчать реалії, процес стратегічного екологічного планування поширився у 1980-х рр. в промислово розвинутих, нових індустріальних країнах, а також тих, що розвиваються. Першими країнами, де був

розроблений національний екологічний план, стали Данія та Нідерланди. У Німеччині вперше була представлена національна програма еко-маркування. Одразу після неї такі програми також були ініційовані Францією та Австрією. Першою впровадила вуглецевий податок на викопне паливо Фінляндія, вслід за нею цей податок також прийняли Данія, Нідерланди та Швеція. Юридичні Положення про вільний доступ до екологічної інформації спочатку з'явилися у Фінляндії та Швеції. Після впровадження вуглецевого податку у Німеччині та Італії у 1999 р., а також енергетичного податку у Великобританії у 2001 р., зазначені країни стали дуже потужними дифузорами екологічних інновацій. На сьогоднішній день саме ці країни і є одними з найбільш конкурентоспроможних в світі за версією ВЕФ.

Висновки. Проведений аналіз дозволив зробити висновок, що еколого-економічна конвергенція може стати шляхом досягнення швидких еколого-економічних ефектів та підвищення міжнародної конкурентоспроможності країн при врахуванні специфічних еколого-економічних аспектів та використанні ефективних механізмів конвергенції, одним з яких є політична дифузія. Адже аналіз літературних джерел показав, що в процесі прийняття тих чи інших екологічних інновацій країни часто керуються існуючими екологічними проблемами. Таким чином, можна зробити висновок, що підвищення міжнародної конкурентоспроможності України за рахунок еколого-економічної конвергенції можливе за умови пріоретизації екологічних проблем у загальному комплексі національних проблем країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Угода про асоціацію між Україною та ЄС: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/ru/publish/article?art_id=246581344&
2. Tews K., Busch P.-O., Jorgens H. The Diffusion of new Environmental Policy Instruments / K. Tews, P.-O. Busch, H. Jorgens // European Journal of Political Research [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://userpage.fu-berlin.de/ffu/download/rep_02-01.pdf
3. EU Environmental Policies: A short history of the policy strategies [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eeb.org/publication/chapter-3.pdf>
4. Georges K., Jun D. The challenge of the implementation of the environmental Acquis Communautaire in the new member states / K. Georges, D. Jun [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.inece.org/conference/7/vol2/59_Kremlis.pdf

5. L. Pellegrini, R. Gerlagh. Are EU Environmental Policies Too Demanding for New Members States? / Pellegrini L., Gerlagh R. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.feem.it/Feem/Pub/Publications/WPapers/default.htm>
6. The Impact of European Environmental Policy in Ireland. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://files.nesc.ie/nesc_background_papers/NESC_122g_bg_paper_5.pdf
7. OECD Seminar (2000). Public Access to Environmental Information Proceedings. Athens 5-7 June. Paris: ENV/EPOC/GEF(2000)8.
8. Матеріали сайту. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.indexmundi.com/>
9. Jorgens H., Lenschow A., Liefferink J.D. (2014) .Understanding Environmental Policy Convergence. Cambridge: Cambridge University Press, 325 p.
10. Knill C. (2005), «Introduction: Cross-national Policy Convergence: Concepts, Approaches and Explanatory Factors», Journal of European Public Policy, Vol12, No.5, pp.764-774.
11. Porter M., Van der Linde. Toward a new conception of the environment-competitiveness relationship / M. Porter, Linde Van der // Journal of economic perspective. – 1995. – Vol.9. – №4. – P.97-118.
12. Lehtonen M. OECD Benchmarking in Enhancing Policy onvergence: Harmonisation, Imposition and Diffusion through the nvironmental Performance Reviews? Brighton: University of Sussex [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://userpage.fu-berlin.de/ffu/akumwelt/bc2005/papers/lehtonen_bc2005.pdf
13. Lenschow A., Liefferink D., Albrecht J., Veenman S. (2005). Domestic factors behind environmental policy convergence: empirical findings. Granada: ECPR Joint Session of Workshops.
14. Jordan A., Wurzel R. K.W. Zito A. (2005). Convergence and Divergence in New Modes of Environmental Governance in Europe. The Use of Voluntary Agreements in Different Jurisdictions. Granada: ECPR Joint Session of Workshops.
15. Holzinger K., Knill C., Sommerer T. (2011). Is there convergence of national environmental policies? An analysis of policy outputs in 24 OECD countries? Environmental Politics, № 20. – pp. 20-41.